

Ю.Я. ТИХОНЕНКО, І.О. ДУДКА

Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України
вул. Терещенківська, 2, 01001, Київ, Україна
yuti@symbiosis.kiev.ua

ЗНАХІДКИ ІРЖАСТИХ ГРИБІВ (ПОРЯДОК UREDINALES) У НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРИРОДНОМУ ПАРКУ «СВЯТІ ГОРИ»

Ключові слова: іржасті гриби, видова різноманітність, рослини-господарі, природоохоронна територія

Національний природний парк (НПП) «Святі гори», створений у 1997 р., був першим природоохоронним об'єктом такої категорії на Лівобережній Україні. Розташований у Слов'янському та Краснолиманському районах Донецької обл. на площі 40589 га, з яких 11878 га надані парку в постійне користування. Територія парку займає середню течію р. Сіверський Донець у межах Донецької північностепової провінції. Ландшафти на правому березі річки представлені, з одного боку, лісовою хвилястою височиною на звичайних чорноземах, яка порізана балками, лощинами та ярами, а з іншого, — заплавно-терасовим комплексом з лучними та лучно-болотними ґрунтами. На лівому березі річки парк включає другу борову піщану терасу. Особливістю геологічної будови території є крейдяні останці плакору та крейдоподібного мергелю, що утворилися у верхньокрейдяному періоді. Саме вони зумовили специфічний рослинний покрив території парку на правому березі Сіверського Дінця, який ще у XVIII ст. був представлений переважно чистими борами, сформованими третинним реліктом — сосною крейдяною. Згодом дубові ліси почали витісняти крейдянососнові і нині останні збереглися у вигляді невеличких острівців серед широколистяних лісів із переважанням дуба звичайного, з участю ясена, липи, кленів. Флора парку, зокрема вищих рослин, досліджена досить повно: на даному етапі тут відомо 943 види, 48 з яких, у тому числі сосна крейдяна, занесені до Червоної книги України, 12 — до Європейського Червоного списку [3]. Значно менше відомостей про мікобіоту парку. Дослідження грибів на його території розпочалися у XXI ст. і до цього часу стосуються лише видової різноманітності базидіальних макроміцетів [1, 4, 6, 7], серед яких знайдені досить рідкісні види, зокрема занесені до Червоної книги України *Grifola frondosa* (Fr.) S.F. Gray та *Sparassis crispa* (Fr.) Fr.

Різноманітність ландшафтів і рослинного покриву, багатство флори на окремих ділянках парку створюють сприятливі умови для розвитку не тільки макро-, а й мікроміцетів, у тому числі представників порядку Uredinales, що є облігатними паразитами судинних рослин з різних родин. У зв'язку з цим у вересні та на початку жовтня 2004 р. під час мікологічного обстеження НПП

© Ю.Я. ТИХОНЕНКО, І.О. ДУДКА, 2005

«Святі гори» з метою виявлення видової різноманітності фітотрофних мікроскопічних грибів та міксоміцетів певну увагу було приділено іржастим грибам різних рослинних угруповань. Усі збори здійснені І.О. Дудкою. Всього ми виявили 24 види з 8 родів 6 родин порядку Uredinales, що розвивалися на 32 видах з 11 родин покритонасінних. Найбільша кількість видів (9), як і скрізь у Голарктиці, належить до роду *Puccinia* Pers. *Uromyces* (Link) Unger представлений чотирма видами, *Melampsora* Castagne і *Phragmidium* Link — трьома, *Pucciniastrum* Otth — двома, а *Coleosporium* Lév., *Melampsoridium* Kleb. та *Tranzschelia* Arthur включають по одному виду. Всі зареєстровані види є новими для досліджуваної території.

Звичайно, оскільки наші збори проводилися виключно восени, вищевказані дані лише частково відображають видовий склад іржастих грибів НПП і в майбутньому поповнюватимуться за рахунок весняних та літніх видів. Разом з тим слід зауважити, що вже тепер число виявлених таксонів Uredinales району досліджень не набагато поступається аналогічним цифрам для степових заповідників Лівобережної України. Так, урединофлора заповідника «Провальський степ» налічує 32 види з 5 родів [2], а в заповіднику «Крейдова флора» та на його околицях зареєстровано 36 видів з 7 родів [5]. До того ж, зважаючи на територіальну близькість та подібність екологічних умов «Крейдової флори» та НПП «Святі гори», видовий склад їхніх іржастих грибів має бути дуже подібним, хоча на даний момент у НПП знайдено 9 видів, невідомих для «Крейдової флори», а в останній — 21 вид, поки що не відмічений для «Святих гір».

Найбільша кількість живильних рослин належить до родин *Asteraceae* (8 видів) та *Rosaceae* (5). Разом з тим число видів порядку Uredinales, що паразитують на розоцвітих (5), перевищує кількість видів цієї групи, знайдених на складноцвітих (4 види).

Більшість виявлених видів мають широкі ареали, що охоплюють Голарктику або навіть виходять за її межі. Відзначено 9 евриголарктичних, 7 мультирегіональних та 6 євразійських видів. Звертає на себе увагу той факт, що ми знайшли лише 2 види з європейсько-західноазійським (давньосередземноморським) поширенням, тоді як у «Крейдовій флорі» ця група представлена 5 видами.

Переважну більшість іржастих грибів досліджуваної території складають повноциклові види (eu-auto — 10, eu-hetero — 8). Групи micro-, brachy- та hemi-видів представлені двома видами кожна. Очевидно, такий розподіл пояснюється тим, що наші збори проводилися у другій половині осені, коли більшість короткоциклових видів уже закінчила свій розвиток. Цим же зумовлено і те, що майже всі зразки представлені теліостадією, лише в деяких наявні також і урединії. Еціальну та спермогоніальну стадії не відзначено у жодному зразка.

У деяких випадках на одній і тій самій живильній рослині відзначено кілька облігатно-паразитних грибів із різних таксономічних груп. Так, на

Medicago falcata L. разом із *Uromyces striatus* J. Schröt. розвивався борошністоросяний гриб *Erysiphe pisi* DC. На *Artemisia vulgaris* L. разом із *Puccinia artemisiicola* P. Syd. & Syd. зареєстровано також *Golovinomyces artemisiae* (Grev.) Gel. (ще один представник порядку Erysiphales), а в теліях іржастого гриба розвивався гіперпаразит *Sphaerellopsis* sp. з групи сферопсидальних грибів.

У степових ценозах району досліджень відзначено 7 видів іржастих грибів, на рослинах крейдяних гір — 8, на луках — 5, у лісових угрупованнях — 13. Таке співвідношення відбиває переважно лісовий характер рослинності парку.

Ще раз зауважимо, що наведені у цій статті дані відображають лише початковий стан вивченості порядку Uredinales НПП і, безперечно, у ході подальших досліджень будуть розширені принаймні вдвічі.

Нижче наводимо список видів, зареєстрованих на даний момент у національному природному парку «Святі гори» зі вказівками живильних рослин, дати збору і типів рослинності, в яких вони були знайдені.

Coleosporiaceae

1. *Coleosporium tussilaginis* (Pers.) Kleb. на *Petasites spurius* (Retz.) Rchb., 28.09.2004, заплавна діброва; на *Inula aspera* Poir., 01.10.2004, степ; на *Tussilago farfara* L., 28.09.2004, заплавна діброва.

Melampsoraceae

2. *Melampsora allii-populina* Kleb. на *Populus nigra* L., 28.09.2004, заплавна діброва.

3. *Melampsora euphorbiae* (C. Schub.) Castagne на *Euphorbia* sp., 01.10.2004, степ.

4. *Melampsora populnea* (Pers.) P. Karst. на *Populus balsamifera* L., 29.09.2004, мішаний ліс; на *Populus tremula* L., 02.10.2004, крейдяні гори.

Phragmidiaceae

5. *Phragmidium bulbosum* (Fr.) Schltdl. на *Rubus caesius* L., 29.09.2004, мішаний ліс.

6. *Phragmidium mucronatum* (Pers.) Schltdl. на *Rosa* sp., 02.10.2004, крейдяні гори.

7. *Phragmidium potentillae* (Pers.) P. Karst. на *Potentilla* sp., 01.10.2004, степ.

Pucciniaceae

8. *Puccinia artemisiicola* P. Syd. & Syd. на *Artemisia vulgaris* L., 01.10.2004, біля дороги (Soc. *Golovinomyces artemisiae* (Grev.) Gel.; *Sphaerellopsis* sp.).

9. *Puccinia chrysanthemi* Roze на *Artemisia absinthium* L., 30.09.2004, дубовий ліс.

10. *Puccinia glechomatis* DC. на *Glechoma hederacea* L., 29.09.2004, мішаний ліс, 28.09.2004, луки.

11. *Puccinia hieracii* (Röhl.) H. Mart. на *Picris hieracioides* L., 28.09.2004, луки, 01.10.2004, ліс; на *Centaurea jacea* L., 28.09.2004, луки, 02.10.2004, крейдяні гори; на *Taraxacum officinale* Wigg., 01.10.2004, біля села.

12. *Puccinia menthae* Pers. на *Mentha verticillata* L., 28.09.2004, луки; на *Mentha arvensis* L., 29.09.2004, мішаний ліс.

13. *Puccinia nigrescens* Kirchn. на *Salvia stepposa* Des.-Shost., 02.10.2004, крейдяні гори.

14. *Puccinia punctata* Link на *Galium rivale* (Sibth. & Smith) Griseb., 30.09.2004, ясенново-кленовий ліс; на *Galium mollugo* L., 02.10.2004, крейдяні гори.

15. *Puccinia vincae* (DC.) Berk. на *Vinca herbacea* Waldst. & Kit., 02.10.2004, крейдяні гори.

16. *Puccinia violae* (Schumach.) DC. на *Viola* sp., 30.09.2004, ясенново-кленовий ліс, 28.09.2004, заплавна діброва.

17. *Uromyces geranii* (DC.) Lév. на *Geranium collinum* Stephan, 28.09.2004, заплавна діброва.

18. *Uromyces laburni* Fuckel на *Chamaecytisus ruthenicus* (Fisch. ex Woi.) Klásková, 01.10.2004, степ; на *Genista tinctoria* L., 01.10.2004, степ; 29.09.2004, мішаний ліс, 02.10.2004, крейдяні гори.

19. *Uromyces onobrychidis* (Desm.) Lév. на *Onobrychis viciifolia* Scop., 01.10.2004, степ.

20. *Uromyces striatus* J. Schröt. на *Medicago falcata* L., 01.10.2004, степ (Soc. *Erysiphe pisi* DC.).

Pucciniastraceae

21. *Melampsorium betulinum* (Pers.) Kleb. на *Betula pendula* Roth, 29.09.2004, мішаний ліс.

22. *Pucciniastrum agrimoniae* (DC.) Tranzschel на *Agrimonia eupatoria* L., 30.09.2004, ясенново-кленовий ліс, 01.10.2004, степ, 28.09.2004, заплавна діброва, 02.10.2004, крейдяні гори, 28.09.2004, луки.

23. *Pucciniastrum guttatum* (J. Schröt.) Hyl. Jørst. & Nannf. на *Galium* sp., 28.09.2004, луки.

Uromyxidaceae

24. *Tranzschelia pruni-spinosae* (Pers.) Dietel на *Prunus spinosa* L., 01.10.2004, ліс.

1. Байдаченко М.Є., Демченко С.І. Вищі шапинкові базидіоміцети національного природного парку «Святі гори» // Збереження біорізном. на півд. сході України: Мат-ли наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 14 вересня 2004 р.). — Донецьк: ТОВ «Лебідь», 2004. — С. 65.
2. Гелюта В.П., Тихоненко Ю.Я., Бурдюкова Л.І., Дудка І.А. Паразитные грибы степной зоны Украины. — Киев: Наук. думка, 1987. — 279 с.
3. Національний природний парк «Святі гори» // Заповідники і нац. природні парки України. — К.: Вища шк., 1999. — С. 208—213.
4. Сухомлин М.Н., Трискиба С.Д., Полохина І.І. Макромицеты национального природного парка «Святые горы» // 36. наук. праць Луганського нац. аграрного ун-ту. Біол. науки. — 2002. — № 16 (28). — С. 48—51.
5. Тихоненко Ю.Я., Гелюта В.П., Дудка І.О., Бурдюкова Л.І., Андрианова Т.В. Паразитні гриби заповідника «Крейдяна флора» та його околиць // Укр. ботан. журн. — 1994. — 51, № 2/3. — С. 202—207.

6. Трискиба С.Д., Полохіна І.І., Сухомлин М.М. Знахідка *Grifola frondosa* (Fr.) S. Gray на півночі Донецької області // Укр. ботан. журн. — 2005. — 62, № 1. — С. 87—90.
7. Sukhomlyn M.M., Triskiba S.D. Diversity of Basidiomycota in the «Sviaty gory» National nature park // XIV CEM abstracts: XIV Congress of European Mycologists (Katsiveli, Yalta, Crimea, Ukraine, 22—27 Sept. 2003). — 2003. — P. 91.

Рекомендує до друку
С.Я. Кондратюк

Надійшла 13.05.2005

Ю.Я. Тихоненко, І.А. Дудка

Институт ботаники им. Н.Г. Холодного НАН Украины, г. Киев

НАХОДКИ РЖАВЧИННЫХ ГРИБОВ (ПОРЯДОК UREDINALES)
В НАЦИОНАЛЬНОМ ПРИРОДНОМ ПАРКЕ «СВЯТЫЕ ГОРЫ»

В ходе микологического обследования национального природного парка «Святые горы» осенью 2004 г. были получены первые сведения о ржавчинных грибах данной территории. Отмечено 24 вида порядка Uredinales. 9 видов принадлежит к роду *Puccinia* Pers., *Uromyces* (Link) Unger представлено 4 видами, *Melampsora* Castagne и *Phragmidium* Link — 3, *Pucciniastrum* Otth — 2, а *Coleosporium* Lév., *Melampsorium* Kleb. и *Tranzschelia* Arthur — одним видом каждый.

Yu. Ya. Tykhonenko, I. O. Dudka

M.G. Kholodny Institute of Botany, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

RECORDS OF THE RUST FUNGI (ORDER UREDINALES)
FROM THE NATIONAL NATURE PARK «SVIATI HORY» («HOLY HILLS»)

24 species of the order Uredinales were recorded for the National Nature park «Sviati Hory» in autumn 2004. Nine species belong to the genus *Puccinia* Pers., *Uromyces* (Link) Unger is represented by four species, *Melampsora* Castagne and *Phragmidium* Link — by three each, *Pucciniastrum* Otth — by two, *Coleosporium* Lév., *Melampsorium* Kleb. and *Tranzschelia* Arthur — by one species each.